

PÁRIZSBA INDULÓ SZEGEDI MŰVÉSZEK A SZÁZAD ELEJÉN

SZELESI ZOLTÁN

(Szeged, Móra Ferenc Múzeum)

A Szegeden működő képzőművészek egyrészének század eleji Párizsba vándorlása szorosan összefügg azzal a nehéz életkörülménnyel, amely az ekkortájt országszerte, sőt európai vonatkozásban jelentkező általános gazdasági válságból adódott. Jóllehet, hogy a múlt század végén létrejött Szegedi Képzőművészeti Egyesület az 1900-as évek kezdetén rendszeres kiállításokkal egybekötött műtárgy-sorsolásokat rendezett, de ezekkel alig enyhíthetett valamit a helyi művészek megélhetési gondjain. Az egyesület, amely még 1908-ban művésztelepet és festőiskolát akart Szegeden teremteni, pár évvel később már maga is válsággal küzdött. Tagjai a vezetőség egyre csökkenő eredményeivel nem voltak megelégedve, s az általuk rendezett — főleg budapesti művészek alkotásait bemutató — kiállításokat bojkottálták. Úgy a kollektív, mint az egyéni tárlatok létrehozását a tízes évek körül megalakult Szegedi Közművelődési Egyesület vette át. A szünni nem akaró gondokat újabb társulásokkal vélték megoldani, de a világháborúba torkolló krízistől függő helyzetükön ez mit sem változtatott. Híven tükröződik ez a Dél-Magyarország c. helyi nappal 1913 tavaszán megjelenő egyik számából is, amelyben ezt olvashatjuk: „Míg Szegeden művészháborúság dúl és az itteni festők egy tárlatot alig képesek rendezni, eladásról egész évben szó sincs, az állam megtagadja a segélyt, a város pedig nagyon keveset ad és azt is nehezen adja, művészeink a szószoros értelemben nyomorognak és kivándorolni kénytelenek, elismerést egyáltalán nem, csak szapulást és lekicsinylést kapnak, — addig azok a szerencsés művészeink, akik idejekorán felismerve a helyzetet külföldre költöztek, egymás után aratják sikereiket.”¹

Valóban, a század elejétől mindinkább rosszabbodó gazdasági körülmények és a művészeti kilátástalanság több helyi festőt és szobrászt készítették arra, hogy Szegedet elhagyják és külföldön próbáljanak érvényesülni. F fiatal, tehetséges művészeink figyelmét — mint szerte az országban, sőt határainkon túl is — ekkor Párizs, „a modern művészetek forrása” kötötte le, s vonzotta nagy erővel magához az „újatkeresők”-et. Szegedről legelőbb, 1904-ben Cs. Joachim Ferenc festő és Brummer József szobrász, majd utánuk 1906-ban — a Tanácsköztársaság idején mártírhalált halt festőnő —, Kukovetz Nana, 1908-ban pedig két szobrász, Csáky József és Vígh Ferenc, 1909-ben Szöri József festőművész, végül az első világháború kitörése előtt Bánszky Sándor, valamint Szolcsányi Gyula helyi származású szobrászok vették útjukat Párizs felé. Volt köztük, aki nemzetközi hírnévre tett szert, mint Brummer és Csáky, vagy szomorú módon korán és idegenben hunyt el, mint Bánszky Sándor. Leg-

¹ Szegedi művészek sikere külföldön. Dél-Magyarország (a továbbiakban: Délm.), 1913. ápr. 20.

többjük azonban az idők során visszatért Szegedre és itthon fejtették ki tevékenységüket. Az említettek közül ezúttal Brummer, Csáky és Bánszky útját próbáljuk nyomon követni. Kiindulási helyüktől bár végleg elszakadtak, de mint különösen — a hosszabb méltatást érdemlő — Csáky József, érzelmileg mindvégig Tisza-parti városunkhoz tartozónak vallották magukat.

Brummer József

Brummer Józsefről (1883—1945), a szobrászból világszerte ismertté lett magyar származású műkereskedőről, a legutóbbi évekig szinte alig hallott valamit a hazai szakterület. A figyelmet Dévényi Iván hívta fel rá, a *Művészet* 1968. januári számában írt cikkével.² Brummer 1883. október 22-én Zomborban született. Középiskoláit 1897-től a szegedi fa- és fémipariskolában végezte. Pályatársaival, Cs. Joachim Ferencsel és Csáky Józseffel itt, a Tisza-parti városban ismerkedett össze. Szegedi tanárainak javaslatára Brummer 1899-ben, a budapesti iparművészeti iskola növendéke lett. Ennek elvégzése után Münchenben folytatta tanulmányait, 1904-ben pedig barátjával, Cs. Joachimmal rövid időre Párizsba utazott. Brummerra — mint akkoriban oly sok szobrászra —, Rodin új szellemű plasztikai gyakoroltak nagy hatást. Cs. Joachimot pedig a francia impresszionista festők csábították Párizsba. A következő év, 1905 tavaszán mindketten hazatértek, s ekkor találkoztak Szegeden Csáky Józseffel, akinek a modern francia művészet eredményeiről hoztak híreket. Ezt követően Brummer a nagybányai művésztelepre került,³ majd — külföldön történő végleges letelepedése előtt — Budapesten, illetve Szegeden dolgozott. Cs. Joachim 1907-ben elnyerte szülővárosa 1000 koronás művészeti ösztöndíját, amely lehetővé tette, hogy a továbbiakban ismét Brummerrel együtt Párizsban képeztesse magát.

A francia fővárosban a két szegedi művésznak sokat kellett küzdenie, hogy pályájukon előre haladhassanak. Különösen az ösztöndíj nélkül élő Brummernek, aki kezdetben. válogatás nélküli alkalmi munkákból tartotta fent magát. Jó pár év volt szükséges ahhoz, hogy első párizsi sikereikről Szegeden is tudomást szerezzenek. A tízes évektől kezdve Cs. Joachimmal, Brummerrel és az ő ösztönzésükre Párizsba utánuk ment Csáky Józseffel gyakran foglalkoznak a helyi újságok.

A Dél-Magyarország 1910 őszi cikkben ír Brummer addigi pályafutásáról. „*Szeged utcáin* — olvashatjuk többek között —, *sokszor feltűnt Brummer József érdekes feje. Szüleinek a Tisza Lajos körüli lakásáról, vagy a Püspök téren levő lisztkereskedésből indult el, rendszeren a rókusai népiskola felé, ahol műtermet rendezett be.*”⁴ Brummer modern szobrászati törekvéseit Szegeden nem értették meg. Az itteni közönség szeme és ízlése, a századvégi akadémikus megjelenítésű helyi köztéri szobrokhoz volt szokva. Brummert nyilván ettől a konzervatív szemlélettől való menekülés, és nem utolsó sorban Rodin szobrászatának megismerése sarkallta Párizsba. Róla az első híreket a francia fővárosból Szegedre hazalátogató Cs. Joachim hozta, aki szerint a mozgékony szellemű Brummer az első között ismerte fel azt a nagy hatóerőt, amelyet a

² Dévényi Iván Brummer József. *Művészet*, 1968. jan. 1. sz. 16.

³ Réti István, *A nagybányai művésztelep*. Bp. 1954. 59.

⁴ Szegedi szobrászból párizsi műkereskedő. Brummer József karrierje. *Délm.* 1910. okt. 29.; „*Szeged Kislexikona*”. Brummer József, szobrász. *Délm.* 1910. dec. 25.

Henri Rousseau: Brummer József portréja (1909)

Japan fametszetek és a néger plasztikák a modern művészetre gyakoroltak. A Párizsban kezdetben nyomorogva élő Brummer arra az elhatározásra jutott, hogy szobrász-tehetségének kibontakoztatása érdekében előbb biztos egzisztenciát kell teremtenie. Ezért gondolt egy egzotikus tárgyakat árusító műkereskedés létesítésére, jól megérezve az ezek iránti érdeklődésben rejlő lehetőségeket. A szükséges alaptőkét a koldusszegény fiatalember állítólag egy belszeretett gazdag család lányától kölcsönözte. Megnyíló kis üzletét Brummer oly ügyesen vezette, hogy néhány év múlva megvagyonosodott, és két öccsét otthonról maga mellé vette segítőtársul. Ezután pompás műtermet rendezett be és 1910-ben, a Dél-Magyarország szerkesztőségéhez írt levelében bejelenti, hogy „... mint szobrász, igazán most kezdi megtalálni önmagát, amióta hatvanezer frankot érez a zsebében.”⁵

Brummer József jóllehet az általa csodált Rodin egyik tanítványa lett és szobraival olykor szerepelt a párizsi tárlatokon, mégis mint műkereskedő vált egyre ismertebbé, sőt később világviszonylatban is híressé. Kapcsolata a párizsi művészekkel nemzetközi méretűvé szélesült. Az első világháború után műkereskedését New Yorkba tette át. Itt jelentős kiállításokat rendezett — többek között — Maillol-nak, Brancusi-nak és a modern francia festészet egyik vezéralakjának, Matisse-nak, akinek párizsi magánakadémiájába egykor ő is eljárt. A magyar művészek közül Czóbel Béla festményeit szintén a New York-i Brummer Galéria tárta az amerikai közönség elé 1927-ben és 1936-ban.⁶

Az 1945-ben New York-ban elhunyt Brummer József, mint műkereskedő valóban amerikai méretű karriert futott be. Pályája során nemcsak dúsgazdag üzletember lett, de személyére Zadkine-től Ferenczy Béni-ig utalást találhatunk a nagy művészmemóárokban. Fiatalkori alakját, délies arckifejezését bár a korabeli szegedi újságok is leírták, az egyetemes művészettörténet számára azonban 1909-ben a finánc Rousseau örökítette meg, akinek Brummer a mecénása volt. A magyar származású műkereskedőt karosszékben ülve ábrázoló festményt a New York-i Museum of Modern Art őrzi. Brummer József emlékezete Budapesten egy szoborhoz, Szegeden egy képhez kötődik. Az ő ajándékként került a Szépművészeti Múzeumba Despiau-nak remek női portréja. *1911-ben pedig Munkácsy Mihály: „A főpap” c. festményét, a szegedi múzeumnak adományozta.*⁷ Utalt e képpel arra, hogy Tisza-parti városunkra, ifjúságának egykori színterére Brummer József évek múltán is hálásan gondolt vissza.

Csáky József

Az elmúlt években a Tiszatáj egyik számában megszólaltatta azokat az országosan ismert írókat, költőket és színészeket, akiknek pályája Szegedről indult el. Sokan szeretettel és tisztelettel emlékeztek meg Tisza-parti városunkról, ahonnan évek során annyi tehetség röppent ki. Képzőművészeti vonatkozásban a több mint hatvan éve Párizsban élő, híressé vált magyar szob-

⁵ Délm. 1910. okt. 29.

⁶ *Genthon István*, Czóbel. Bp. 1961. 13. old.

⁷ Új képek a szegedi múzeumban. (Brummer József Munkácsy: „Főpap” c. képét ajándékozta a múzeumnak.) Délm. 1911. aug. 23., Szegedi művészek idegenben. Délm. 1911. aug. 19.; Munkácsy Mihály (?): Főpap. c. fleméz. 67×32 cm. J. j. 1.: „M” Móra F. Múzeum. Ltsz.: 50.133. — A jelzett kép Munkácsytól való származását nem tartjuk feltétlenül bizonyítottnak.

rász, a Szegedről elszármazott Csáky József fiatalkori önéletrajzát adtuk közre, melyet a mester Párizsból ez alkalomra küldött meg nekünk.⁸ Ez voltaképpen lerövidített bevezető fejezete volt annak a terjedelmes memoárnak, melyen Csáky éveken át dolgozott. Az alábbiakban ennek felhasználásával szólnunk a mester ifjúkorának küzdelmes éveiről.

Csáky József nehézségekkel teli fiatalsága és művészi beteljesülésért vívott harca, a francia fővárosból régebben küldött levelei nyomán, a helyi lapokban már 1910–12 között nyilvánosságra került.⁹ A Szegedi Híradó és a Dél-Magyarország félszáz évet meghaladó, könyvtárban sárguló példányai, hű krónikásként vallanak a korabeli helyi művészeti állapotokról. Egy-egy cikkükkel éppen az itthoni nyomortól idegenbe menekülő Csákyra hivatkozva bátran ostorozzák a művészfiatalsággal nem törődő szegedi tanácsot. Máskor meg büszkeséggel telve számolnak be arról a hírről, hogy a Tisza-parti városból indult huszonegy éves Csáky József, a párizsi Szalon kiállító művésze lett.¹⁰ Csáky ifjúkori emlékeiről és később a Párizsban kialakult művészeti nézeteiről Bor Pál 1926-ban megjelent tanulmányai között ír. Emberi és alkotói megnyilatkozásait jól kiegészíti Bor róla szóló, gondosan elemző cikke. A francia fővárosban sikeresen működő fiatal szobrász kibontakozását e véleménye eléggé híven tükrözi: „... Ő is meg korunk is keresi a művészet kifejezési formáját önmagában, a lelke mélyén. Néha a külvilág szinte elvész a belső hangok mellett, néha pedig fölülkerekedik, s erőt vesz rajtuk. De valamit, valami örököt ad Csáky minden művében: azt az ünnepélyes, előkelő hangot, egy mély belső rezgést, mélyen emberi megnyilatkozást, mely az ő sajátja, túl a külső formán, túl az anyagon s melyet már az ő figyelő szeme sem tud ellenőrizni.”¹¹ Csákyban — kezdettől fogva, hajlott koráig — sohasem szűnt meg a mind teljesebb kifejezés vágya. Ezt bizonyítják — 1963-ban írt — sorai is, melyeket az itthon elterjedt halálhírét megcáfoló levelében olvashatjuk. „... Sokat dolgozom és azt hiszem egészen más szellemben mint eddig, de nem a ‚forma‘ szempontjából. Ugyanis a szobraim most mindinkább mondanak valamit, valami igazán emberit.”¹²

Csáky József 1888. március 18-án Szegeden született. Amint pályakezdését leíró önéletrajzából kitűnik, egyszerű levélhordó fia volt. Mégis a betű értelmét atyja¹³ jóvoltából már négy éves korában megismerte. Talán korai olvasottsága által alakult később gondolkodó, tudatosan alkotó művésszé. Hányatott sorsa korán kezdődött, mert szülei nem éltek jól. Nehéz természetű atyja miatt ő és anyja is sokat szenvedtek. Ebből adódott, hogy Szegeden kívül,

⁸ Csáky József levele Szelesi Zoltánhoz (továbbiakban: Cs. J. levele Sz. Z.-hoz), Párizs, 1962. I. 20. Itt jegyezzük meg, hogy Cs. J. és Sz. Z. között az elmúlt öt év alatt állandó levelezés állott fent, amely most is tart; Csáky József pályakezdése (Önéletrajzi részlet). Tiszatáj, 1964. ápr.—máj.—jún. 4—6. sz. 4. old.

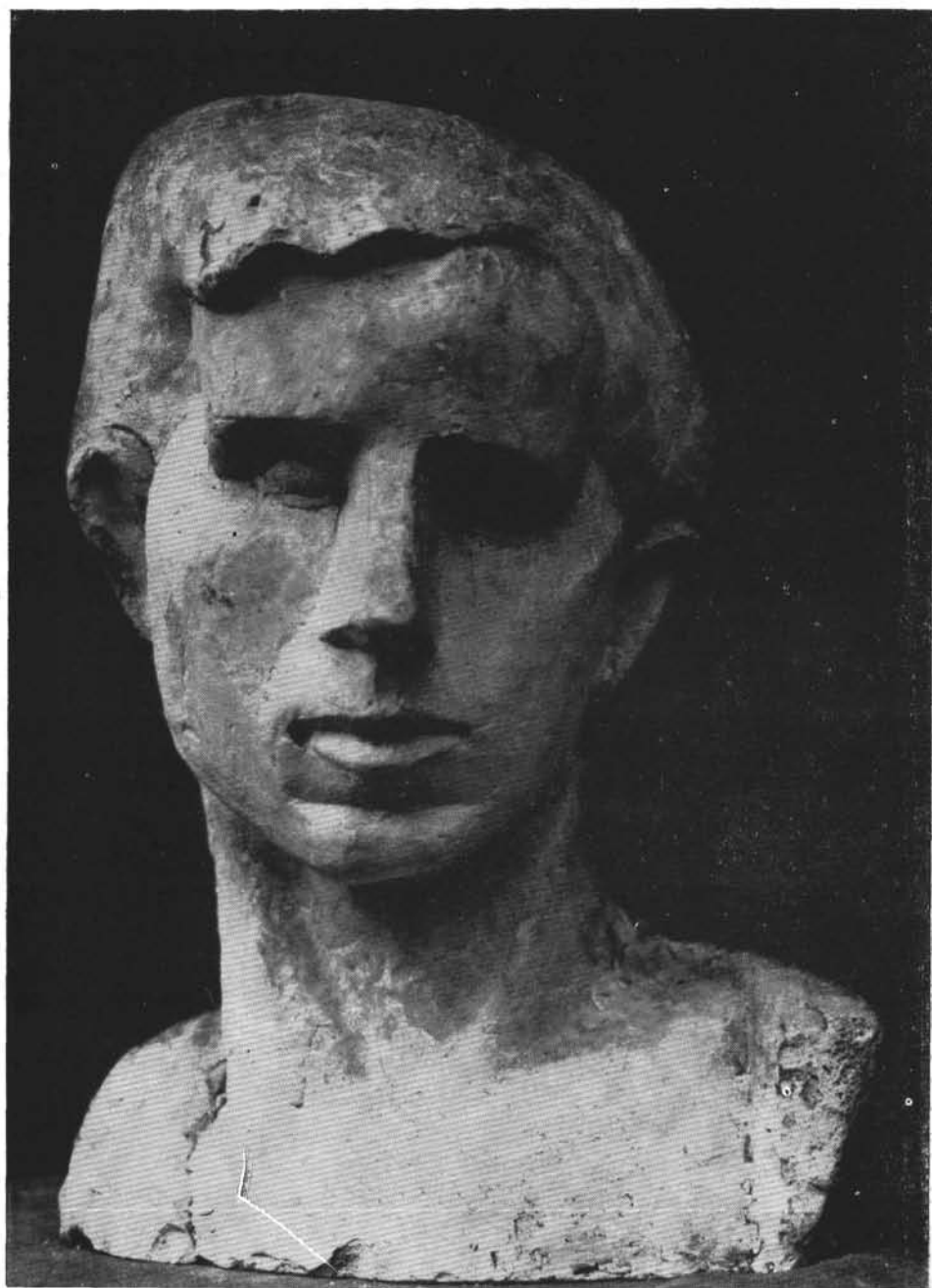
⁹ Szegedi művészfjak nyomorgása, letörése, kidobása. Szegedi Híradó (továbbiakban: Sz. H.), 1910. jún. 4.; Víg és szomorú művészlevél Párisból. Délm. 1912. okt. 24.

¹⁰ Szalay János, Joachim és Csáky. Délm. 1911. febr. 23.; Szegedi művészek idegenben. Délm. 1911. aug. 19.; Szegedi szobrász párisi sikerei. Délm. 1912. okt. 6.; Egy szegedi szobrász sikere Párisban. Sz. H. 1912. okt. 13.; Szegedi művészek sikere külföldön. Délm. 1913. ápr. 20.; Művészsors. Szeged és Vidéke (továbbiakban: Sz. és Vid.), 1913. dec. 11.; Szegedi szobrászok Párisban. (A „Függetlenek” kiállítása. Magyar kubisták. Bánszky és Csáky a kiállítók között.) Délm. 1914. márc. 27.; Szegedi szobrász sikere Párisban. Sz. és Vid. 1914. áprl. 4.; Csáky József küzdelmes pályakezdése. Délm. 1925. aug. 13.

¹¹ Bor Pál Csáky és szobrászata. Bp. 1926. Képekkel.

¹² Cs. J. levele Sz. Z.-hoz, Párizs, 1963. IX. 28.

¹³ Csáky József atyjáról, Csáky Vincéről, a Délm. 1926. nov. 7-i számában olvashatunk.

Csáky József: Férfi fej (1911)

hol Budapesten, Zomborban és Szentesen is laktak, ahova éppen postás atyját helyezték. Így Csáky gyermekkorának emlékképeiben hol poros vidéki utcácskák, hol meg ázott aszfaltú pesti körutak tűntek fel.

Fiatal életének egy részét atyja és annak második felesége mellett, Budapesten töltötte. Sötét bérkaszárnnyában laktak, ahol a nappal is szükséges petróleumlámpa gyér fénye mellett kezdett el rajzolgatni. Dolgozni járó szülei nap mint nap bezárták. Szabad vasárnapjait a múzeumok képtáraiban töltötte. „Zrínyi kirohanása”-val és a „Busuló juhász”-szal — többek között — ekkor ismerkedett meg. Ezeknek értékelése a későbbiek során nagyot változott benne. Titokban készített rajzai miatt atyja Szegedre zavarta. Itt édesanyjával együtt, zsindelykészítő nagyatyja házában húzódtak meg. Anyja a helyi Dohánygyárba járt, ő pedig a középiskoláit végezte. Múzeumi levegőt a szegedi Kultúrpalotában szippantgatott, ahol a képeket, szobrokat gyermeki lelkiülettel csodálta meg. Nyiladozó értelmét a műalkotások megértésében barátjának, Bánszky Sándor szegedi szobrásznak a segítségével csiszolta. Ő biztatta a természet utáni rajzolásra is, melyet Tápé parasztkörnyezetében Csáky nagy kedvvel művelt. A művészet elsajátítására azonban igazán 1905-től került sor, amikor a budapesti iparművészeti iskolán Mátrai Lajos növendéke lett.

Ez szerinte — ahogy önéletrajzában kifejtette — azt jelentette, hogy ezentúl reggeltől estig csak rajzolhat, mintázhat és néha festhet is. Öröme azonban nem lett tartós, mert az itteni szokványos művészképzés nem elégítette ki az ő újat kereső, önmagával soha meg nem elégedő vágyait. Tehetsége egész pályáján át szüntelenül hajtotta előre. Így az iparművészeti iskolában csak másfél évig maradt. Néhány társával együtt nem tudták elviselni az ottani száraz tanítási módszert, amely gipszszobrok másolásából állt. Sok keserve az iskola otthagyasával fokozódott. Atyja nem volt hajlandó támogatni, munka pedig nem akadt számára. Éhesen, fázza rötta a pesti körutakat és olykor a végtelenek tűnő szegedi országotat.

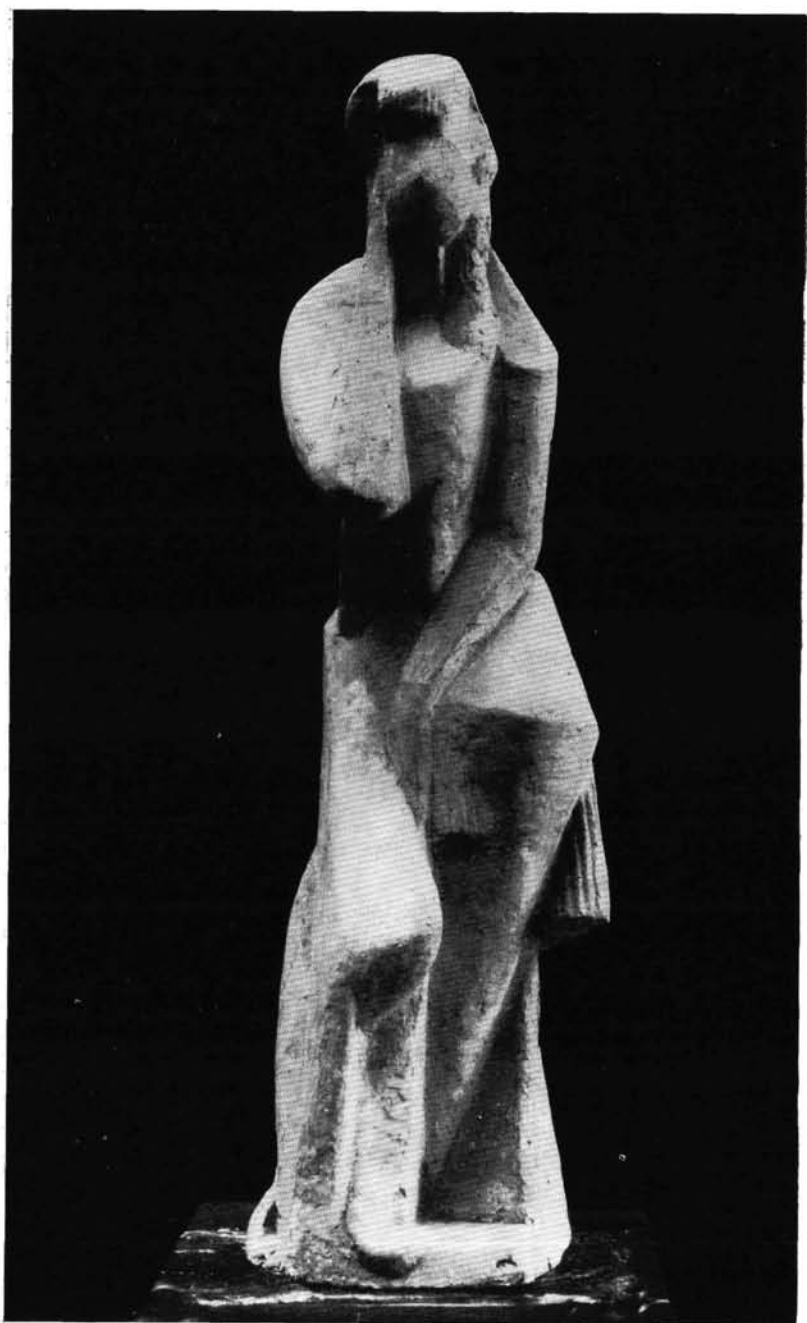
Helyzete reménytelenné vált. E kiuttalan sötétségben előbb biztató derengésként, majd mindent betöltő és magához vonzó fényként hatott rá Párizs, a művészi megvalósulásnak ez az új Mekkája. Innen hoztak számára izgalmas híreket és szép reprodukciókat. a modern mesterek nagyjainak, Manet, Gauguin, Rodin, Maillol és mások alkotásairól a Szegedre hazalátogató Brummer József szobrász és Cs. Joachim Ferenc festő.

Csáky előtt új világ tárult ki. Ettől kezdve csak egy vágya volt, látni a művészet óriásainak alkotásait, és ez számára egyet jelentett Párizssal. De oda eljutnia szinte lehetetlennek tűnt. Minden kínálkozó munkát elvállalt. Így került le Pécsre, a Zsolnay kerámiagyárba, ahol hamutartókat és vázakat sorozatban kellett mintáznia. Fél évnél tovább nem bírta. 1907 telén ismét Budapesten volt fillér nélkül, telve kétségbeeséssel. Ezután küzdelmes hónapokat élt át, többször volt munka nélkül. Akarata végül is legyőzte az akadályokat, és 1908 nyarán sikerült Párizsba kijutnia. Ezzel élete új fordulatot vett, s ifjúságának hazai küzdelmei lezáródtak. Pályájának további — Párizshoz kötődő — alakulását Csáky József az alábbiakban így írja le.

*

„1908 augusztusában érkeztem Párizsba. A zsebemben csupán negyven frank lapult és franciául egy szót sem tudtam. Kis ideig Brummer József, Párizsban tartózkodó szegedi szobrásznál, a földön aludva laktam.

Hogy megéljek, többféle munkát (gipszöntést, modell-állást, fametszet el-

Csáky József: Ülő nő (1914)

adást stb.) elvállaltam. Ügyszólván nap mint nap más mesterségem volt. Közben rendületlen szorgalommal tanulni kezdtem franciául, erre szánva minden szabad percemet.

Az ősz végén műtermet vettem ki, a később nevéssé lett „*Ruche*”-ben („Méhkas”). Előttem – bár akkor nem tudtam –, itt lakott Fernand Léger és Laurens, a szobrász. Utánam pedig Chagall. Az egész telet, a kilencven műtermes „*Ruche*”-ben töltöttem és fűtés nélkül mintáztam.

Tavasszal – egy párizsi lány révén –, már elég jól beszéltem franciául, így a munkám is megszorodott. Ez lehetővé tette, hogy különálló műterembe költözhessem, a Pantheon mögé.

Itt ért 1911-ben az örömhír: megkaptam Szeged város művészeti ösztöndíját. Az életem megváltozott, három évig be voltam biztosítva. Az ösztöndíj lehetővé tette, hogy rendszeresen, zavar és megszakítás nélkül, mint szobrász dolgozzam. Ennek eredményeként különböző szalonokban állítottam ki.

Ismerettségi köröm a művészek, írók és diákok között kiszélesedett. Találkoztam a gazdag Lesznai Annával, a költővel. Sokan jöttek össze nála. Így Balázs Béla és a matematikus Dienes Pál is, akikkel kapcsolatom szorossá fejlődött. Ha jól emlékszem Balázsszal olykor benézett Bartók is, de ügyszólván csak futólag. A francia barátaim száma megnőtt, s velük feljártam Lesznaihoz, aki állandóan fogadott. E kapcsolat által történt, hogy egy író társammal Ady verseket fordítottunk (meg is jelentek, de hol?).

Akkoriban tűnt fel az olasz származású Riciotto Canudo, aki a „Montjoie” nevű irodalmi és művészeti folyóiratot szerkesztette. Munkájába engem és harmadiknak egy fiatal író is bevont. Hétfő délutánonként látogattuk meg lakásán, amely egyben a „kiadóhivatala” is volt. Canudo otthonában (ahol két szobrom állt) találkozásokat rendezett. Ezekon Párizs legszámottevőbb entellektüeljei megjelentek. Itt ismerkedtem meg Stravinszkij, Cendrars, Apollinaire, Picasso és más híressé vált emberekkel.

Már ezt megelőzőleg a kubista mozgalomhoz csatlakoztam, ami akkor még kizárólag a festészetben alakult ki. Én hoztam létre az első kubista szobrokat, amelyek ráterelték a párizsi modern művészek és műértők figyelmét. A szalonok tárlatain a kubisták terme minden évben óriási botrányt kavart. A lapok tele voltak szidalmakkal ellenünk. Örülteknek nyilvánítottak bennünket, de mi ezzel nem törődünk. Dolgoztunk. Csoportunkat, a Salon d'Automne-ból kitiltották. Sebaj. Ott volt az Indépendants.

Persze eladásról szó sem lehetett. Egészen 1914-ig csak egy bronz-fejet vásárolt tőlem valaki. Az illető nevét elfelejtettem. A szegedi királyi táblán bíró volt. A szobrot azért vette meg, hogy azt a városi múzeumnak adományozza. A párizsi időm elején mintáztam, s még korántsem tekinthető kubista munkának. 1959-ben, budapesti kiállításom alkalmával kerestük, de nem találtunk rá.

Új szellemű műveim külföldön is érdeklődést keltettek. A pályám biztatónak látszott és így megházasodtam. (A későbbiek során két lányom született.) De jött 1914. Öt évig nem tudtam dolgozni. A háború előtt készített szobraimból csak három maradt meg. Ezek közül kettő most a Párizsi Musée d'Art Moderne-ben van. A többi elveszett.

1918-ban összeköttesbe kerültem Leonce Rosenberg párizsi műkereskedővel, aki kubista szobrokat látott tőlem és felkeresett. Röviddel ezután három évre leszerződöttem. Minden ami a kezem alól kikerült: szobor, rajz, gouache stb. az ő tulajdona lett. Alkotásaim javát főleg külföldön adta el.

1919-ben a rue Boulard-on volt műtermem. A kifejezetten kubista szob-
raim és az egy éven át csinált absztrakt konstrukcióim itt jöttek létre. Non-
figuratív plasztikáimból egy Belgiumba, a Liége-i Múzeumba került.

Mi kubisták Rosenberg-galériájában állandó bemutató teremmel rendel-
keztünk, de a szalonok tárlataim is szerepeltem. Az általunk okozott viharok-
nak már vége szakadt, sőt alkotásaim szép sikert arattak. Műkereskedőm, a
szerződéselem lejárta után is folytatta a vásárlást, de csak egyes szobrokat vá-
lasztott ki tőlem. Azonban a vevőim tábora megnövekedett. Anyagi szempont-
ból ezt a szakaszt fénykoromnak tarthatom.

Az idők folyamán bekövetkezett az új világháború, majd a német meg-
szállás. A náciakat nem vártam be Párizsban, mert politikai és társadalmi né-
zeteim miatt kivégeztek volna. Franciaország közepén rejtőztem el, s részt vet-
tem az ellenállásban.

Párizsba 1945-ben tértem vissza. Ismét kemény évek elé néztem. Rosenberg
meghalt. A jelentősebb pártfogóim és vevőim szintén. Aki élve maradt vagy
túl öreg volt, vagy kivándorolt Amerikába. A küzdelmeket újra kellett kez-
denem. Művészbarátaim, a legnagyobbak, lassan mind elhunytak és a kubista
(az első, az igazi) gárdából, akikkel indultunk, már csak ketten maradtunk,
Picasso és én.¹⁴

*

Amint a fenti önéletrajzi részletből kitűnik, Csáky a kilencszázas évek
kezdetén elérte a legtöbbet, melyre akkor egy fiatal magyar szobrász képes
volt: kijutott Párizsba, s ez fordulópont lett életében. Egy csapásra belekerült
abba a feszült szellemű, inspiráló hatású légkörbe, melyben a XX. század ele-
jének modern művészeti törekvései zajlottak le. Láthatta Derain, Braque, Rou-
ault, Rousseau, Matisse, Picasso és mások képeit, valamint többek között Ro-
din, Maillol, Bourdelle, Archipenko és Brancusi szobrait. Esményképeinek al-
kotásaiban jóllehet gyönyörködhetett, azonban a mindennapok életgondjai Pá-
rizsban sem voltak kedvezőbbek az itthoniaknál. Itt is sokat nyomorgott, éhe-
zett és a hivatástudatán kívül egy-egy olyan nagy ember biztatása tartotta
benne a lelket, mint Anatole France. Az első két évben a La Palette akadémián
működött, s elérte, hogy 1910-ben a Salon egy mellszobrát elfogadta. Így a
Société National des Beaux Arts kiállítóművészei közé került. Ezen eredmé-
nyére és változatlanul rossz anyagi helyzetére való hivatkozással kérte és
kapta meg három évre Szeged város művészeti ösztöndíját.

Csáky párizsi élete során egyrészt kapcsolatba került azzal a kis magyar
művészkolóniával, melynek tagjai közt Czóbelt, Pórt, Berényt, Tihanyit,
Márffy és másokat találjuk; másrészt ott volt az avult, hagyományos szem-
lélettel szakító francia avantgardisták sorában, akik új, modern formákat ke-
restek koruk művészi kifejezésére. Az idők folyamán az „Artistes Indépen-
dants” (Független Művészek) köréhez tartozva dolgozott, és a „Salon d’Au-
tomne”-ban (Őszi Szalonban) és más tárlatokon rendszeresen szerepelt. A hú-
szas évek közepétől, a modern művészeti irányzatokhoz közel álló KUT (Kép-
zőművészek Új Társasága) tagjaként, az akkor alakult magyar csoport buda-
pesti kiállításaira is elküldte szobrait. Mindez azonban és Csáky neve az évek
múlásával itthon lassan feledésbe merült. Nem így Párizsban, ahol emberöltő-

¹⁴ Cs. J. levele Sz. Z.-hoz, Párizs, 1964. XII. 18.

Csáky József: Fiatallány (1930)

nyi munkásságával a szobrászatban nemzetközi rangot vívott ki magának, s alkotásait ma több külföldi modern múzeum őrzi.¹⁵

Csáky József Párizsban létrejött életműve kevésbé ismeretes előttünk.¹⁶ Szobrászatának tartalmi és formai magasrendűségét azonban az 1959-ben, Budapesten rendezett sikeres vendégiállítás meggyőzően igazolta.¹⁷ Művei más-más alakzatokban örökítették meg Csáky hamvas szépségű formagondolatait. Alkotásainak egy része konstruktívan szerkesztett, geometrikusan tagolt idomúaknak hat, más művei pedig a kerekded és a hasábos mintázás közös érvényesülését mutatják. Régebbi és újabb alkotásai modern utakon induló szobrászatának kibontakozását majd beérését engedik sejteni. Művei a tízes évek elején a szobrászati kubizmushoz, illetve ennek fegyelmhez, architektonikus szelleméhez mindvégig hűek maradtak. Nemes veretű szobrai összefoglaló teljességgel szintetizálják egykori formabontó kísérleteinek részeredményeit. Törekvéseiről hivatott hangon szólott Csáky műveinek régi ismerője, az egykori párizsi kortárs-barát, Bölöni György, a művész 1959-es budapesti kiállítása alkalmából. „...*Nézzék meg figyelmesen szobraikat! Első pillanatra fel kell ismerjük, hogy nincs bennük semmi felesleges, semmi könnyelmű. Meggondolással, töprengésekkel, nagyon nagy átérzéssel születtek ezek a figurák, női alakok, portrék, fejek, mély szobrászkultúra ömlik el rajtuk, nincs egyikükben sem hivalkodás, sem hangosság, intim elmélyedésből erednek... Igen, Csáky, az évtized előtti avantgardista, akinek alkotásait sok fázisában ismeretem, már mindenképpen klasszikussá vált.*”¹⁸

1959 augusztusában — budapesti kiállítása alkalmából — több mint félszázados távollét után Csáky Magyarországra látogatott. Ezúttal utazott le Szegedre is.¹⁹ Szülővárosában meghatottan kereste a régi színeket, a Tisza-parti város romantikájának benne élő varázsát. Itt-tartózkodása alatt előkereste hazai fiatalkori alkotásaiból egyetlen meglevő szobrát, egy kislányfejet, melyet 1905 nyarán nagyatyja szegedi házában mintázott. Felvitte bemutatni a budapesti kiállításán szereplő érett párizsi művei közé. Csáky rövid pár nap után

¹⁵ Csáky Józseftől kapott feljegyzés szerint — többek között — művei vannak: a Párizsi Modern Művészeti Múzeumban (kő- és márványból való nőbrázolások 1914, 1927 és 1937-ből); továbbá a Norvolki Múzeumban (Ülő nő, kő, 1927.); valamint a Rotterdami Múzeumban (Anyá és gyermeke, kő, 1927.). Régebben, a Leányka mellképe c. bronzszobra és a Kompozíció c. gipsz domborműve budapesti közgyűjteményekbe került. A magántulajdonban levő szobrai közül a legtöbb Franciaországban (Gyermekfej, márvány, 1922; Párduc, mészkő, 1927; Álom, kő, 1931; Szemérem, bronz, 1957.) és Hollandiában (Anyá gyermekével, kő, 1956; Tavasz, bronz, 1959.) található. 1928-ban készült két kőszobra, a Nő könyvvel a Rotschild-gyűjteménybe, a Fürdő után c. alkotása pedig — annakidején — Basch Loránd tulajdonába került. Csákynek nagyobb önálló kiállításai: Londonban, 1930; New Yorkban, 1931; Párizsban, 1935; Budapesten, 1936-ban voltak. Itt említjük meg, hogy Csáky tervezte a Párizs közelében levő Grosbois-ban — 1937-ben —, a Franciaországban élő magyarok közadakozásából felállított Rákóczi-emlékművet.

¹⁶ Legelőbb Murányi Kovács Endre írt róla az elmúlt években. M. K. E.: Csáky József hetvenéves. Múterem, 1958. 6. sz.

¹⁷ *Pongrácz Zsuzsa*, Ötven év után itthon. Csáky József párizsi szobrász Budapesten. Magyar Nemzet, 1959. aug. 26.; *Dutka Mária*, Csáky József szobrászművész kiállítása. Magyar Nemzet, 1959. szept. 1.

¹⁸ Csáky József szobrászművész — Párizs — kiállítása — 1959. augusztus — a Kulturális Kapcsolatok Intézetének kiállítótermében, Budapest. Katalógus. 6. old. Képekkel. Bev.: Bölöni György.

¹⁹ *S. I. (Simon István)* Meglepetéseim végtelenül kellemesek és meghatók. Csáky József világhírű szobrászművész 51 év után Franciaországból Szegedre látogatott. Délm. 1969. aug. 28.

búcsút vett ifjúsága színterétől és visszatért Párizsba. De itt hagyta Szeged egyik terét díszítő pompás szobrát, a *Táncosnőt*, mely jól tükrözi az ő soha meg nem tört fiatalos akarását.²⁰

1963 nyarán, egy légből kapott hír nyomán Csáky halálhíre terjedt el Magyarországon.²¹ Ezt a mester, hazaküldött levelében megcáfolta.²² Utána e sajnálatos tévedés újságban és folyóiratban is korrigálást nyert.²³

A Párizsban letelepült magyar művészek közül kétségtelenül Csáky József az egyik legjelentősebb. Műtermébe az utóbbi években Szegedről többen el látogattak.²⁴ A montmartrai otthonában történt felkeresésünk alkalmával mő-dunkban volt életművének súlyáról fogalmat alkotni.²⁵ Csáky munkásságáról — a mester szerint — sok minden megjelent bár, de levelezéseivel együtt ezek a hosszú évek alatt megsemmisültek. A szobrászatát tárgyaló írások közül csak azokat becsüli, amelyek pontos adatokra támaszkodnak. Megemlítette, hogy Rousseau-hoz, a híres francia „naiv”-festőhöz — mint Brummert, őt is — barátság fűzte. Csáky legutóbbi alkotásai közé kilenc-alakos múzsasorozata tartozik. E félméteres nagyságú kisplasztikák megjelenítésükben szigorúan kötött stílusúaknak mondhatók. Úgy hatnak, mintha valamely építészeti keretbe száná felnagyítva ezeket a művész, bár Csáky nem megrendelésre mintázta, mint ahogyan a legtöbb szobra sem megbízásként jött létre. Számos munkája közt műtermében láttuk a *Csóka* és a *Szédület* c. kompozícióit is, melyek szintén az utóbbi évek java terméseiből valók. Néhány finom előadású reliefje is feltűnt. Felületrajzuk egy része olykor beleolvad a síkba, máskor meg egy-egy kontúr erőteljes lendületűvé válik. A tematikai szempontból is figyelmet keltő női és férfi alakokat ábrázoló kompozíciók gazdag érzelmeket fejeznek ki. A látottak arról győztek meg bennünket, hogy Csáky alkotásai lényegközlő formálásúak. Szobrainak fő jellemzője, hogy líraian tolmácsolják a művész eszménykeltő gondolatait.

A francia főváros modern múzeumaiban őrzött kubista szellemű művei a század elején megújódott szobrászat pozitívjegyeit hordják magukon. A Párizsi Modern Művészeti Múzeumban szereplő avantgarde szobrászok — mint J. Arp, R. Duchamp-Villon, Ch. Orloff, J. Lipchitz, O. Zadkine és mások — formakísérletező alkotásai között méltó helyet foglal el Csáky két nőalakja, melyek a modern szobrászati törekvések kiváló eredményeit tükrözik. A 1914-és 1927-ben létrehozott kerekded és hasábos mintázású nőábrázolásai a Párizsi Városi Modern Művészeti Múzeumban levő 1937-ből való konstruktív tömörségű *Leányfej*-e, nemcsak méltón megállják helyüket a többi, ma már művészettörténeti nagyságok alkotásai között, de a művek Csákyt is a modern mesterek sorába emelik. Nem véletlenül állította őt Raynal, a kitűnő francia műkritikus

²⁰ Csáky József: *Táncosnő* c. féléletnagyságú, ólomötvözetből készült szobrát Szeged Város Tanácsa vásárolta 1959-ben. A szobor a szegedi Klauzál teret díszíti.

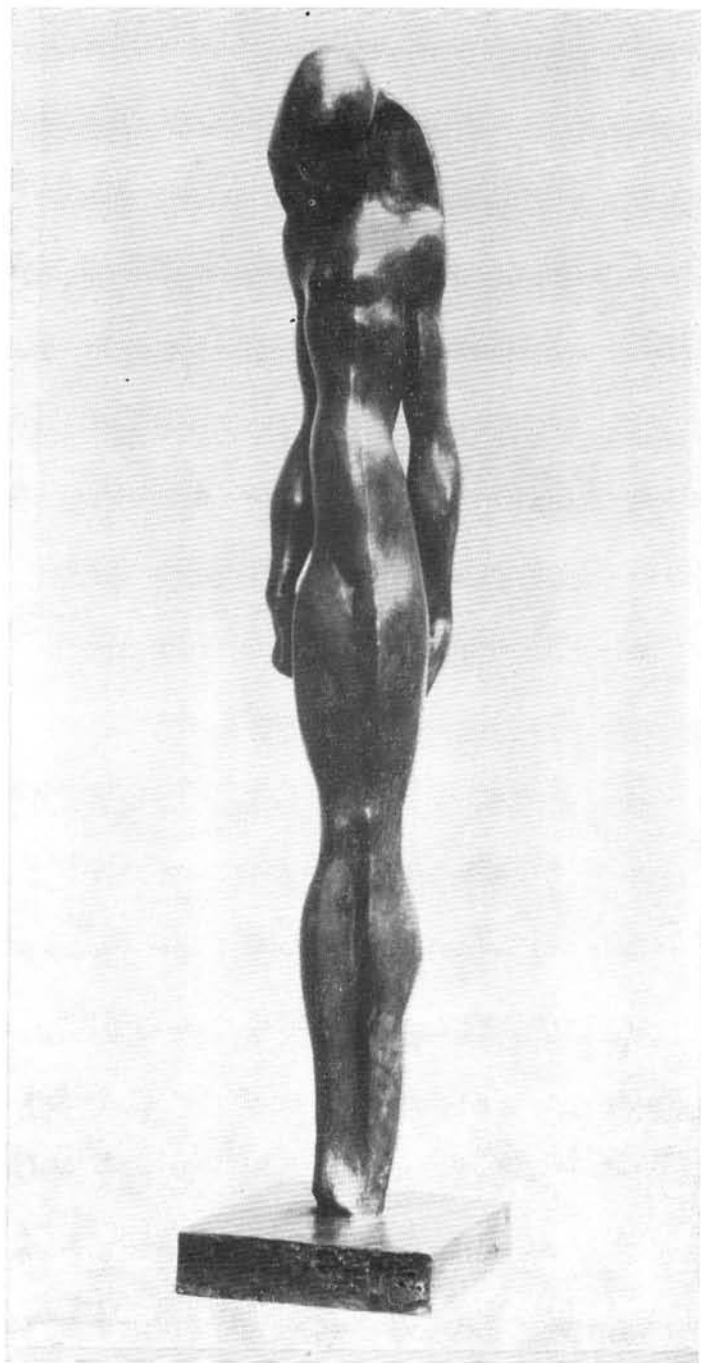
²¹ Művészet (hír), 1963. júl. 7. sz.; *Szelesi Zoltán*, A Tisza-parti város fiaként... Délm. 1963. aug. 25.

²² Csáky József levele Pogány Ö. Gáborhoz. Párizs, 1963. X. 12. E levelet P. Ö. G. szíves volt rendelkezésünkre bocsátani.

²³ *Lőkös Zoltán*, Helyesbítés helyett. Emlékek Csáky József párizsi műterméből. Délm. 1963. nov. 24.; *Szelesi Zoltán*, Levél Csáky Józsefnek Párizsba. Művészet, 1964. 3. sz. 35—36. old.

²⁴ *Lőkös Zoltán* újságíró, 1963-ban, *Szelesi Zoltán* 1964 őszén, Péter László irodalomtörténész pedig 1966-ban járt Csákyknál. *Péter L.* Párizsi látogatások c. cikke a Délm. 1966. szept. 14. sz.-ban jelent meg.

²⁵ *Szelesi Zoltán*, Látogatás Csáky Józsefnél Párizsban. Művészet, 1968. márc. 3. sz. 23—25. old.

Csáky József: Szemérem (1957)

Despiau, Maillol és Brancusi mellé, éppen ama sikeres törekvéseiért, melynek célja Raynal szerint: „... a naturalizmus által ellaposított művészet megtisztítása és fölszabadítása” volt.²⁶

Csáky József, a Tisza-parti város fiaként meghódította a művészet világát, és annak határokön túl ismert, jelentős alakjává emelkedett. Igazolja — többek között — ezt a *Les Lettres Françaises* 1963 februári száma is,²⁷ mely a kiváló magyar származású szobrász alkotómunkásságát egész oldalas cikkben méltatta. Nyolcvanadik születési évfordulója alkalmával — 1968 tavaszán — a neves mestert, a Művészet, a Tiszatáj és más hazai folyóiratok s napilapok köszöntötték.²⁸

Bánszky Sándor

Bánszky Sándor, az új magyar szobrászat egyik elfelejtett alakja.²⁹ 1888. febr. 11-én Szegeden született és 1918 őszén, a franciaországi Villefranche-i internálótáborban hunyt el. Bánszky a század elején Szegedről induló magyar avantgarde művészek egyike. Barátja és küzdőtársa volt Csáky Józsefnek, valamint Szolcsányi Gyulának, két szegedi szobrásztársának, akikkel együtt a kor hívo szavára ő is Párizsba ment, hogy az ottani tanulságok alapján megújítói közé tartozhasson az előregedett századvégi szobrászatnak.

Középiskolába Szegeden járt. Ezt követően — 1906-ban —, a Székelyudvarhelyen működő agyagipari iskolában nyerte alapképzését. Tanulmányainak költségeit a szegedi árvaszék fedezte. Első külföldi útja Münchenbe vitte. Onnan hazatérve egy ideig Csákyval, a pécsi Zsolnay-gyárban dolgozott. Utána Maróti Géza és Mátrai Lajos irányítása alatt elvégezte Budapesten az iparművészeti iskolát, melynek tehetséges növendékei közé tartozott.³⁰ Munkáira többször kitüntetést kapott és szorgalma révén állami segélyben részesült. Ennek kapcsán járt Bécsben és tett 1909-ben tanulmányutat Olaszországban. Egyébként teljesen árva gyermekként élt és kellett gondoskodnia önmagáról. Oklevele megszerzését, 1910-et követően, a fővárosban tevékenykedett. Az iparművészeti iskola szobrászati tanszékén tanársegéd lett, és alkotásaival a Képzőművészeti Társulat kiállításain szerepelt.

Bánszky 1913 tavaszán Párizsba utazott, hogy a század első évtizede körül itt kibontakozó modern művészet alakulásába — mint előtte Csáky — ő is bekapcsolódhasson. Szolcsányi Gyula — aki később Szegeden síremlék-szob-

²⁶ Maurice Raynal, Néhány sor Csáky Józsefről. Magyar Művészet, 1929. 427. old.

²⁷ A modern szobrászat forrásainál. *Les Lettres Françaises*, 1963. febr. 27. No. 966.; Az ezt követő években Csákyról írt még: Murányi Kovács Endre, Két párizsi művész műtermében (Csáky József és Gerthler Tibor). *Tükör*, 1965. febr. 5. sz.; Bajomi Lázár Endre, Szegedről indult, *Tükör*, 1966. nov. 45. sz. Itt említjük meg Bajomi Lázár Endre „A Montmartre” c. könyvét, amelynek „A szobrászat magyar Picassója” c. fejezetében Csákyról ír. Bp. 1967. 211—213. old. Dévényi Iván, Magyarok a századeleji francia képzőművészetben. *Látóhatár*, 1969. máj.—jún. 5—6. sz. 568—573.; Péter László, Csákyról se feledkezzünk meg! *Délm.* 1969. aug. 8.; Tóth Sándor, Ideális hely a Táncoslánynak. *Délm.* 1969. szept. 2.

²⁸ Bajomi Lázár Endre, Egy Párizsban élő magyar szobrászművész nyolcvanadik születésnapja. *Magyar Nemzet*, 1968. márc. 19.; Szintén Bajomi Lázár E.-től való az a Csáky halálát cáfoló glossza (B. L. E.: Szándéktalan emberölés. Élet és Irodalom, 1968. 15. sz. 10. old.), amelyben téves közlése miatt elmarasztalja a Művészeti Lexikont; *Sz. Z. (Szelesi Zoltán)*, Csáky József 80 éves. *Tiszatáj*, 1968. márc. 3. sz. 268. old.

²⁹ *Pesti Hírlap*, 1909. szept. 21.; *Ország—Világ*, 1909. dec. 25.; *Róna Dezső*, Bánszky Sándor. *Színházi Újság*, Szeged. 1911. febr. 26.; *Magyar Művészet*, 1911. 255. és 286. old.

³⁰ Szegedi szobrász sikerei. *Sz. H.* 1909. szept. 22.

rásként dolgozott — 1914 elején kereste fel Párizsban kollegáit. Így a három szegedi szobrász-jóbarát ismét egymásra talált. Bánszkynek szép műterme volt ekkor a rue Vaugirard-on, ahol az ismerősök és szakmabeliek, köztük Szobotka Imre és Bosányi Ervin festőművészek sokszor összejöttek. A nyelvész Eckhardt Tibor is megfordult itt, akiről Bánszky egy portrét mintázott. Csáky, Bánszky és Szolcsányi nemcsak tanúi, de — kisebb-nagyobb súlyú — részesei is lettek annak a művészeti forradalomnak, amely Picasso és társaival az élen a francia fővárosban végbement.

Párizsban, 1914 tavaszán nyílt meg az Exposition des Artistes Indépendants — a Független Művészek Kiállítása —, melyen Bánszky és Csáky is szerepeltek.³¹ S nem sikertelenül, mert nevük a nagy világváros napilapjaiba bekerült. További fejlődésüket azonban a közben kitört világháború megakasztotta. Bánszkyt, valamint Szolcsányit — a Párizsban élő osztrák és magyar kolóniával együtt — internáló táborba vitték. Csákynek nem kellett velük mennie, mert ő már akkor francia állampolgár volt.

A Villefranche-i gyűjtőtáborban Bánszky és Szolcsányi egészen a háború végéig együtt voltak. Itt rajzokat, kisebb plaketteket és szoborvázlatokat készítettek. Ezek közül — Bánszky személyes dokumentumaival együtt — 1922-ben több mint negyven gipszből készült kisplasztikai tanulmány a szegedi múzeumba került. Legtöbbjük azonban az eltelt félszázad során tönkrement. Helyi magántulajdonban levő munkái pedig elkallódtak.³² Bánszky megmaradt művein a konstruktív, geometrikus mintázásra való törekvést tapasztalhatjuk. Jól tükrözi ezt a *Félelem* c. női félaktja, továbbá egy 1917-ben alkotott állatábrázolása, a *Galamb*. Szolcsányival készített közösen egy síremléket is, amelyet egy gazdag francia család rendelt meg tőlük. Közvetlenül hazatérésük előtt, 1918 őszén, a Villefranche-i táborban spanyolnátha-járvány ütött ki, melynek Bánszky is áldozatul esett.³³ A fiatalon — harminc éves korában — elhunyt tehetséges szegedi szobrász torzóban maradt modern művészeti törekvéseiről csak néhány érdekes megoldású plasztikai vázlata vall, amelyeket — mint említettük — a Móra Ferenc Múzeum őriz. Bánszky Sándor érmei közül Lyka Károly a *Salome*, az *Orpheus* és az *Ecce Homo* c. alkotásait tartotta kiemeléssre méltónak a századforduló körüli magyar szobrászatból.³⁴

*

Brummer, Csáky és Bánszky útja, amint figyelemmel kísérhettük a század elején, egyfelé, Párizsba vezetett. További sorsuk azonban különféleképp módosult. Pályájuk — hazatért társaikkal együtt — akárhogy is alakult, valamennyiüket az École de Paris más-más eredményű szegedi követői közé kell számítanunk.

³¹ Szegedi szobrászok Párisban. (A „Függetlenek” kiállítása. Magyar Kubisták. Bánszky és Csáky a kiállítók között.) Délm. 1914. márc. 27.

³² Bánszky Sándor nagyértékű szobrai a szegedi rongypiacon. Délm. 1927. áprl. 2.

³³ Bánszky Sándor párizsi éveiről és a Villefranche-i gyűjtőtáborba való kerüléséről, továbbá az itt bekövetkezett haláláról, az akkor vele együtt levő barátja, Szolcsányi Gyula szegedi sírkőszobrász szolgáltatott adatokat.

³⁴ *Lyka Károly*, Szobrászatunk a századfordulón. Bp. 1954. 75. old.

Itt említjük meg, hogy Csongor Gy.—T. Simon I. — a Móra F. Múzeum jelen Évkönyvében — Bánszky Sándortól származó alábbi plaketteket ismerteti: 1. Schulek Frigyes. 2. Hölgy a szélben. 3. Az első csók. 4. Orpheus. 5. Salome. 6. Kaszáló paraszt. 7. Magvető. 8. Mózes. 9. Napóleon. 10. Beethoven. 11. Wagner Richard. 12. Mater Dolorosa. 13. Ecce Homo.

Bánszky Sándor: Galamb (1917)

Az a kapcsolat, amely az említett, Szegedről Párizsba induló művészek révén a kilencszázas évek elején megeremtődött, mostanában ismét — hivatalosan és egyénileg is — felújításra került. 1969 februárjában Szeged és a dél-franciaországi Nizza testvérvárosok lettek.³⁵ A francia—magyar kulturális kapcsolatok elmélyítését ez az európai városközi kontaktus-teremtés minden bizonnyal elő fogja segíteni. A Nizza és Szeged tanácsai által megkötött kulturális tervekben közös tárlatcserek is szerepelnek. Ezek realizálásában sokat tehetnek — és tettek már is — a magyar, ill. francia művészek. Utalhatunk például az Union des Arts Plastiques de France grafikai kiállításának — Budapest utáni — 1968 tavaszán történt szegedi bemutatójának sikerére.³⁶ Itt többek között nem kisebb mesterek vettek részt, mint Edouard Pignon és a magyar származású Victor Vasarely. De szólnunk kell a Provence-ban élő *Maurice és Nándor Vagh-Weinmann* 1969 áprilisában Szegeden megnyílt kiállításáról is. Annál is inkább, mert a Vagh-Weinmann festő-fivérek helyi művészettörténeti szempontból számon kell tartanunk, ugyanis a húszas évek végén Szegeden tárlatot rendeztek,³⁷ Móra Ferencel és Juhász Gyulával barátságban állottak, akikről Maurice Vagh-Weinmann 1926-ban egy-egy jellemző portrét is festett.³⁸ Ezek, a tőle és Nándor fivérével való tájképekkel együtt a szegedi múzeum tulajdonában vannak.³⁹ A közel négy évtizede Franciaországba szakadt és neves mesterekké lett Maurice és Nándor Vagh-Weinmann Szegedre látogatásuk alkalmával — szavaik szerint — Tisza-parti városunkban érezték igazán, hogy hazatértek Magyarországra.

A mai szegedi festők közül legelőbb — 1937-ben — *Vinkler László* járt Párizsban. Szerinte az ottani világiállítás tarka kaleidoszkópja kevésbé maradt meg benne, mint inkább Picasso Guernicája, Van Gogh és Greco műveiből rendezett tárlatok, továbbá a Louvre remekei és a francia művészet akkori jelenét feltáró kiállítások élménye.⁴⁰ Az utóbbi években — a leginkább franciás szellemű Vinkleren kívül, több helyi festő fordult meg Párizsban. Az ott tapasztalt művészeti eredményeket megoszoló intenzitással használják fel modern törekvésű alkotásaikban.

³⁵ Nizza testvérváros. Délm. 1969. jan. 20.

³⁶ *M. Jean Milhau*, A művészeti alkotásnak emberformáló feladata van. (M. Jean Milhau, a Francia Képzőművészek Szövetsége elnökének beszéde, amely a Szegeden rendezett Francia akvarell és gouache kiállítás megnyitása alkalmából hangzott el.) Tiszatáj, 1968. jún. 6. sz. 536—537. old.; Rozványi Márta: Francia grafikai kiállítás a Móra Ferenc Múzeumban. Tiszatáj, 1968. jún. 6. sz. 537—538. old.

³⁷ I. v. (*Lengyel Vilma*) Vagh Mihály és Nándor képiállítása. Délm. 1928. ápr. 26. 67—68. old. Lásd még: Maurice Vagh-Weinmann és Nándor Vagh-Weinmann szegedi kiállításának katalógusát. 1969. ápr.—máj. Bev.: Szelesi Zoltán. Képekkel.

³⁸ Vagh Mihály Ősz a Városligetben. o. kl. 49×35 cm. J. j. I.: „Vagh Mihály, 1926.” Móra F. Múzeum tul. Ltsz.: 50 206.; Vagh Mihály: Juhász Gyula arcképe. o. v. 58×48 cm. J. j. I.: „Vagh Mihály, Szeged, 1928.” Móra F. Múzeum tul. Ltsz.: 50 252.; Vagh Mihály: Móra Ferenc arcképe. o. v. 58×48 cm. J. j. I.: „Vagh Mihály, 1928. Szeged.” Móra F. Múzeum tul. Ltsz.: 50 254.; Vagh Nándor: Eső után. o. kl. 49×37 cm. J. j. I.: „Vagh Nándor” Móra F. Múzeum tul. Ltsz.: 50 176.

⁴⁰ *Szelesi Zoltán* Vinkler László. Tiszatáj, 1968. j. n. 6. sz. 527—530. old.

ARTISTES DE SZEGED À PARIS VERS LE DÉBUT DU XXe SIÈCLE

par

Zoltán Szelesi

Au cours des premières années de notre siècle beaucoup de peintres et sculpteurs de Szeged se sont pris par l'exigence de se développer et de tenter leur chance à l'étranger. A l'époque, c'est Paris, le berceau des arts modernes, vers lequel se porte l'intérêt de nos artistes et de ceux un peu partout dans le pays, ainsi qu'à l'étranger, et c'était toujours Paris qui donnait l'abri à ceux, qui cherchaient une forme d'expression plus nouvelle. D'abord, en 1904, le peintre *Ferenc Cs. Joachim* et le sculpteur *József Brummer* sont partis, puis le peintre *Nana Kukovetz* en 1906, ensuite les sculpteurs *József Csáky* et *Ferenc Vigh*, en 1908, et en 1909, le peintre *József Szőri* ont pris le chemin vers Paris, enfin avant la guerre de 1914—1918 les sculpteurs *Sándor Bánszki* et *Gyula Szolcsányi* se sont décidés de se rendre à la capitale française. Quelques-uns d'eux, comme p. e. Brummer et Csáky, jouissaient d'une bonne réputation artistique, alors que *Sándor Bánszky* mourut tôt à l'étranger, mais la plupart d'eux sont rentrés à Szeged et reprirent leur activité artistique. Dans ce qui suit, à cette occasion nous allons prêter l'attention à la vie de Brummer, Csáky et celle de *Bánszky*. Bien qu'ils aient quitté définitivement leur point de départ, mais au point de vue émotif, en particulier *József Csáky*, ils se proclamaient toujours des citoyens de Szeged.

József Brummer (1883—1945) naquit pas loin de Szeged, à Zombor (Sombor, Yougoslavie). Il a fait ses études secondaires au lycée polytechnique de Szeged. J. Brummer a pris contact avec ses collègues, F. Cs. Joachim et J. Csáky dans la même ville. Par l'intermédiaire de ses professeurs, en 1899, Brummer devient étudiant de l'École des Arts Décoratifs à Budapest. Après avoir terminé ses études, il les a poursuivis à Munich, et, en 1904, il passe un court séjour à Paris avec son ami Cs. Joachim. Brummer, comme beaucoup de ses collègues contemporains, a été profondément influencé par les plastiques de Rodin, suggérant un nouvel esprit. Le printemps prochain, ils rentrent dans leur patrie. Ensuite il parvient à la colonie de peintre de Nagybánya, et il travaille soit à Budapest, soit à Szeged. En 1907 il repart à Paris avec son ami qui vient d'obtenir une bourse de sa ville natale.

Dans la capitale française les deux artistes de Szeged devaient surmonter pas mal de difficultés afin qu'ils puissent continuer leur carrière artistique, en particulier Brummer qui, n'ayant pas de bourse, était contraint de chercher de travail occasionnel sans choix. C'est bien sa situation déplorable qui lui a imposé à se procurer une existence favorable à l'épanouissement de son talent artistique. Voilà la raison pourquoi a-t-il songé à fonder une maison d'antiquités, où en premier lieu se vendaient des objets exotiques. Brummer était un des premiers qui révélaient la grande influence des gravures sur bois japonaises et les plastiques africaines sur l'art moderne. Dans quelques années grâce aussi à son talent commercial, il a eu déjà une petite fortune. Plus tard, bien qu'il fût élève de son maître admiré, Rodin, le nom de Brummer a obtenu une réputation plus large et célèbre plutôt comme commerçant d'art, et ses relations avec les artistes parisiens s'élargissaient, surtout après la guerre de 1914—1918, quand son magasin déménage à New York. Ici il organise des expositions importantes, p. e. pour Maillol, Brancusi et, pour Matisse, dont l'Académie privée à Paris fréquentait Brummer aussi. De la part des artistes hongrois, en 1927 et en 1936, c'était la Galerie Brummer qui a présenté les peintures de Béla Czöbel. *József Brummer* mourut en 1945 à New York, et sa carrière commerçant d'art était vraiment d'une mesure à l'américaine. Son personnage est cité souvent dans les mémoires artistiques. Le portrait de Brummer a été peint par Henri-Julien-Félix Rousseau en 1909, dont la toile est conservée au Museum of Modern Art à New York. En signe de sa grâce pour sa patrie, il a offert un portrait formidable de Despieau à la part du Musée des Beaux Arts à Budapest, alors pour le Musée de Szeged l'oeuvre de Mihály Munkácsy, „Le Pontife”.

L'ami de Brummer, s'attaché à Paris pour toute une vie et pour qui c'est bien la capitale française qui lui a accordée une célébrité artistique, *József Csáky*, naquit le 18 mars, 1888 à Szeged. Après une enfance pénible, car facteur, son père n'a été pas en mesure de couvrir les frais de ses études, il a terminé le lycée de Szeged, et le musée lui a offert la possibilité de faire la connaissance des beaux-arts. Son ami *Sándor Bánszky* lui a donné les premières initiations pour saisir l'essentiel des chef-d'oeuvres. En 1905, il part pour Budapest, à l'École des Arts Décoratifs, mais il n'y reste qu'un an et demi, ne pouvant pas supporter, comme quelques autres de ses collègues, les méthodes trop simples qui ne consistaient que de recopier des statuettes de plâtre. En 1907, il a travaillé quelques mois à Pécs, aux usines céramiques de Zsolnay. Retournant à Budapest, il a passé des mois diffici-

les, parfois en chômage. Suivant le conseil de ses amis, artistes de Szeged qui avaient déjà visité Paris, Csáky a décidé d'accomplir ses études dans la capitale française. Il y arrive en été 1908, sans un sou, et, pour gagner sa vie, il entreprend différents travaux (moulage de plâtre, poser pour des tableaux, ventes des gravures en bois etc.). Il s'installe à la Ruche, où Fernand Léger et Henri Laurens avaient déjà logé des chambres, et plus tard Marc Chagall y travaillait aussi. En 1909, il adhère au Groupe des Artistes Indépendants, et 2 ans plus tard il obtient la bourse artistique de Szeged. Au cours de trois années suivantes il n'a pas de soucis financiers, et il peut se pencher plus près à ses études, dont le résultat le plus important fut pour lui de pouvoir participer aux diverses expositions.

Les statues cubistes de Csáky ont attiré l'attention des artistes parisiens et des connaisseurs d'arts, et il a eu de très beau succès aux expositions du Salon des Indépendants. Citoyen français dès 1913, il n'a été obligé de passer aux camps faits pour les autrichiens et les hongrois au cours de la guerre. Des statues sculptées avant 1914, nous n'en avons que trois, dont deux sont conservées au Musée d'Art Moderne à Paris, toutes les autres sont perdues. À partir de 1918, il tient contact avec Leonce Rosenberg, commerçant d'antiquités à Paris, qui lui accord une carrière assurée. Suivant les principes des cubistes, Csáky a fait des statues construites des éléments géométriques. Ensuite il arrivait à la conclusion que l'art n'existe pas sans le souvenir reminiscant de la nature, il s'est éloigné donc très vite de Rodin, bien que ce dernier l'eut attiré à Paris. Il a été influencé par Cézanne et Rousseau, et émerveillé de l'art plastique africaine et par les sculpteurs de l'époque gothique française. Ses statues d'animaux ont été formulées par l'impression des chefs-d'oeuvres égyptiens et assyriens. Dès 1920, il s'est penché à sculpter des motifs naturels, représentations animales et humaines. Il travaille avec des formes simples inspiré d'une tranquillité architectonique, plus près à la réalité de la nature. Membre du „KUT” („Képzőművészek Új Társasága” = Nouvelle Société des Artistes), alors pas loin des tendances modernes de l'art, dès le milieu des années de 1920, il envoie ses sculptures aux expositions du groupe hongrois qui venait d'être fondé. Mais le temps s'écoule et le nom de Csáky commençait à être oublié en Hongrie, contrairement à Paris où son oeuvre lui accord un rang remarquable même au niveau international aussi, et ses toiles sont représentées dans plusieurs musées d'arts modernes à l'étranger. En 1959, après une longue absence plus qu'un demi-siècle, à l'occasion de sa exposition à Budapest, il a visité la Hongrie, et à cette fois-ci, il a passé un séjour dans sa ville natale aussi, en lui offrant une de ses statuette merveilleuses, La Danseuse, qui décore actuellement une place de Szeged.

József Csáky, fils de Szeged, a conquis le monde de l'art, et fut un artiste connu et important, comme le prouve p. e. le numéro de février en 1963 des „Lettres Françaises”, où une page toute entière fut consacrée à la vie et à l'activité du maître d'origine hongroise. En 1968, à la fête de son 80e anniversaire le sculpteur célèbre a été salué par „Művészet”, „Tiszatáj” et par d'autres organes de presse de Hongrie.

Compagnon de Csáky et de Brummer à Paris, *Sándor Bánszky* (1888—1918) naquit à Szeged et mourut en France, au camps des internés à Villefranche. Après ses études secondaires faites dans sa ville natale, il passe une année dans une école polytechnique en Transylvanie. Après avoir rentré de Munich, de son premier voyage d'étude, il travaille à Pécs avec Csáky, et il a poursuivi ses études à l'École des Arts Décoratifs à Budapest. Orphelin, il a du durement gagner sa vie. Après des voyages d'études à Vienne et en Italie, il travaille à Budapest comme maître assistant à l'École des Arts Décoratifs. En 1913, Bánszky part pour la France pour y assister à la formation nouvelle de l'art moderne. Dans son atelier à la rue Vaugirard, les artistes hongrois demeurants à Paris se rencontraient souvent. Au printemps de 1914 il démontre au public ses toiles avec Csáky à l'Exposition des Artistes Indépendants, et non sans succès, car leurs noms furent mentionnés dans les journaux de la grande ville. Hélas, son développement artistique et son carrière furent brisés par la guerre de 1914—1918. Comme toute la compagnie autrichienne et hongroise, des artistes étrangers à Paris, Bánszky a du partir, lui aussi pour Villefranche, où il travaillait sur des esquisses, des statuette et des plaquettes et quelques dessins. La plupart d'eux faisait partie de la collection du musée de Szeged depuis 1922, mais malheureusement beaucoup de ces oeuvres sont disparus par les dégâts de la guerre. Les oeuvres de Bánszky nous démontrent une aspiration à la composition constructive et à la figuration géométrique. Au cours des années à Villefranche il travaillait avec un autre artiste hongrois, Gyula Szolcsányi, sur un monument funéraire, commandé par une famille aisée, résidante en France. Juste avant de pouvoir regagné la liberté, une maladie contagieuse survenue au camps de concentration, a coupé la vie de Bánszky. Les médailles de Sándor Bánszky méritent encore d'être notées, quand on parle de la sculpture hongroise dès le début du XXe siècle.

Comme nous pouvions constater, le chemin de Brummer, de Csáky et celui de Bánszky menait pour tous les trois vers Paris, mais leur sort est devenue différente. Malgré cela, nous devons les examiner eux tous comme membres de l'école de Paris, avec des succès différents. Les relations artistiques franco-hongroises fondées par les artistes notés ci-dessus, viennent aussi d'être renouvelées tout récemment sur le plan officiel. En février 1969, les villes Nice et Szeged sont jumelées. L'approfondissement des rapports franco-hongrois sera sans doute accéléré par ce contact européen. Les plans culturels communs de Nice et de Szeged envisagent des échanges d'expositions. Rappelons-nous au succès formidable de l'exposition graphique de *l'Union des Arts Plastiques de France*, qui eût lieu à Szeged au printemps de 1968. Notons encore l'exposition des frères *Maurice et Nandor Vagh-Weinmann*, qui vivent en France depuis une quarantaine d'années et qui viennent de faire connaître leurs toiles avec le public de Szeged. Des artistes szégédiens contemporains c'est *László Vinkler* qui a visité la première fois Paris, et des autres peintres et sculpteurs ont aussi effectué des voyages d'études en France. L'activité des artistes de Szeged reflètent avec une intensité de différente mesure les impressions artistiques, obtenues en France, dans leurs oeuvres d'aspiration moderne.